

О.Б. Джур, студентка УНЗ-09-Б1ДВНЗ
«Університет менеджменту освіти»
НАПН України

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ВИХОВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація. У статті розглянуто проблеми управління процесом виховання в умовах сучасної освіти: діяльність педагогів, що забезпечує планомірний і цілеспрямований виховний вплив на вихованців; новітні підходи до управління процесом виховання. Простежуються зміни в управлінні процесом виховання. Докладно проаналізовано гуманізацію процесу виховання. Даний матеріал стане у пригоді широкому загалові читачів, насамперед, викладачам, аспірантам, студентам, усім, хто цікавиться проблемами виховання та управлінням цим процесом.

Ключові слова: виховання, управління, гуманізація, інноваційні підходи.

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы управления процессом воспитания в условиях современного образования: деятельность педагогов, которая обеспечивает планомерное и целеустремленное воспитательное влияние на воспитанников; новейшие подходы к управлению процессом воспитания. Прослеживаются изменения в управлении процессом воспитания. Обстоятельно проанализирована гуманизация процесса воспитания. Статья поможет широкому кругу читателей, в первую очередь преподавателям, аспирантам, студентам, всем, кто интересуется проблемами воспитания и управлением этим процессом.

Annotation. The article deals with the process of education in modern education: teachers' activities, ensuring orderly and purposeful educational influence on students, new approaches to managing education. Traces the changes in managing education. It analyzes the process of education humanization. The article will be useful for the general public of readers, especially teachers, graduate students, students, everyone who is interested in education and management of this process.

Key words: education, management, humanizing, innovative approaches.

Актуальність. Особливості майже двох десятиріч перетворень в Україні як самостійній державі – перманентний характер змін, здійснення реформ в умовах невизначеності середовища, посилення ролі економічних чинників у всіх сферах людської діяльності на тлі зниження впливу чинників духовних, культурних, моральних – обумовили необхідність аналізу практики управління вихованням, що склалася за ці роки, оцінки інформації про розвиток вищої освіти, виховання, управління в інших країнах.

Процеси гуманізації, демократизації, що набирали в країні сили, спричинили актуальність питання про розвиток не лише економічного, але й духовного, інтелектуального, морального потенціалу суспільства. Проблеми

пошуку ефективних шляхів формування особистості професіонала й громадянина в нових умовах є особливо важливими для закладу освіти.

Питання управління процесом виховання в сучасних умовах є актуальним як для загальноосвітніх, так і середніх спеціальних та вищих навчальних закладів, адже при переході суспільства з одного етапу свого розвитку на інший, більш прогресивний, змінюються цілі виховання. Це в свою чергу забезпечує зміни у структурі інших елементів – змісту, процесу, форм, т.п.

Так, зіставлення вимог, які висуваються суспільством до професійних і особистісних якостей молодого спеціаліста, та практики управління вихованням, що склалася, зокрема, у вищому навчальному закладі, дозволяє визначити головні протиріччя управління вихованням студентів на сучасному етапі розвитку вищої школи: між необхідністю підвищення рівня управління виховним процесом у вищому навчальному закладі та ступенем розвитку теорії управління вищою школою; між потребами суспільства у формуванні особистості майбутніх учителів і можливостями, які мають у цьому плані вищі навчальні заклади.

Отже, об'єктом даної статті є процес виховання у середній та вищій школі.

Предмет вивчення – специфіка управління процесом виховання у середній та вищій школі в умовах сьогодення.

Нові підходи до визначення цілей виховання зафіксовані у Концепції загальної середньої освіти [3]. Освіта XXI століття – це освіта для людини. Її основа – розвиваюча, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти та саморозвитку, уміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання та вміння для творчого розв'язання проблем, прагне змінити на краще своє життя та життя своєї країни.

У зв'язку з цим актуальним є пошук нових засобів і технологій організації управління процесом виховання у закладі освіти. Необхідна

розробка нових форм і методів роботи зі школярами та студентами, які відповідають цілям виховання на сучасному етапі.

Не викликає сумніву той факт, що з метою реформування освіти існує необхідність перегляду підходів не лише до визначення мети та завдань освіти, формування її змісту, а й організаційних форм навчально-виховного процесу. Необхідна переорієнтація на людину, на те, щоби створити можливості кожному стати самим собою. Основи цих значимих змін закладаються в освітньому закладі безпосередньо на занятті. Наразі постає питання – яким повинне бути це заняття?

На нашу думку, зміни неможливі без застосування на заняттях інтерактивних технологій, які ґрунтуються на діалозі, моделюванні ситуацій вибору, вільного обміну думками, авансуванні успіху [2, с. 5].

Для розгляду їх зупинимося на учасниках виховного процесу – учитель/викладач/ вихователь з одного боку, та учень/студент – з іншого.

Говорячи учителя/викладача/вихователя, як суб'єкта педагогічного процесу, зазначимо, що дана професія є однією з найбільш схильних до професійних деформацій. Серед професійних педагогічних деформацій, породжених традиційною школою, можна виділити головні (особливо притаманні загальноосвітній школі, і дещо в меншій – вищій):

- 1) стереотипізація мислення (опір новому, нездатність зійти з протоптаної доріжки);
- 2) агресивність (досить часто у прихованій формі);
- 3) авторитаризм (учитель – істина в останній інстанції); 4) інертність;
- 5) комунікативна замкненість;
- 6) неадекватна самооцінка (найчастіше завищена) [1, с. 56].

Сьогодні уже розпочато процес долання стереотипів у шкільній та вузівській практиці, йде процес переоцінки цінностей. Визначальним поняттям освіти ХХІ століття оголошено Людину. Гуманізм у педагогіці – це ставлення до людини (учителя/викладача та учня/студента) яке до найвищої цінності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам виховання дітей і молоді в дусі гуманізму особливу увагу надавав В.О.Сухомлинський. Він неодноразово підкреслював, що нема і не може бути виховання гуманіста без людської любові і поваги до вихованців, бо саме розумна любов і повага роблять дитину здатною піддаватись впливові педагога і колективу.

Гуманізацію навчання і виховання прагнули втілити в своїй практичній діяльності педагоги – новатори – В.Ф. Шаталов, С.М.Лисенкова, І.Л.Волков, Є.М.Ільїн, Т.І.Гончарова та інші. Цій проблемі присвячено також значну частину робіт Ш.О.Амонашвілі. Вони усвідомлювали, що педагогіка, яка нав'язувалась їм діючою на той час суспільно-політичною системою, не відповідає завданням виховання особистості, де пріоритетом є духовні цінності. Тому в центр навчально-виховного процесу вони намагались поставити дитину – не тільки як об'єкт, але й суб'єкт виховання. Саме це, на нашу думку, у поєднанні з особистісними якостями і педагогічною майстерністю зумовило успіх їхньої педагогічної діяльності [4, с. 18].

Різні аспекти проблеми виховання розглядали такі дослідники, як В.Г.Бутенко, О.І.Виговська, О.І.Вишневський, Г.І.Іванюк, Б.З.Козак, Л.І.Макарова, В.М.Оржеховська, П.П.Осухова, Е.Ю.Парамонов, В.С.Петрович, Г.П.Пустовіт, С.В.Рудаківська, А.Й.Сиротенко, О.В.Сухомлинська, О.В.Столяренко, І.Г.Тараненко, Л.В.Ткачук та інші, авторами сучасних концепцій особистісно зорієнтованого навчання і виховання є І.Д.Бех, В.О.Білоусова, С.У.Гончаренко, Ю.І.Мальований, О.Я.Савченко, І.С.Якиманська та інші. Ці, та багато інших авторів переконливо доводять необхідність гуманізації освіти як однієї з найважливіших умов відродження національної освіти. Різні аспекти гуманістичного навчання і виховання знайшли також відображення у працях В.О.Білоусової, Є.В.Бондаревської, С.У.Гончаренко, О.А.Донченко, І.Г.Єрмакова, Ю.І.Мальованого, В.М.Оржеховської, Г.П.Пустовіта, О.І.Савченко, Л.В.Сохань, В.М.Хайруліної та інших. Так, сучасні вчені-дослідники С.У.Гончаренко та Ю.І.Мальований розробили цілісну концепцію гуманізації освіти. О.І.Савченко простежує шлях руху від людини освіченої до людини

гуманної та умови її формування. В.О.Білоусова, Є.В.Бондаревська, В.А.Киричок розкривають шляхи, методи та нові технологічні засоби гуманізації навчально-виховного процесу [4, с. 21].

Отже, слідування гуманістичним принципам в управлінні виховним процесом є, на наш погляд, головною й першочерговою умовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Що ж є власне управління процесом виховання? В рамках даної роботи ми розумітимемо під ним діяльність педагогів, що забезпечує планомірний і цілеспрямований виховний вплив на вихованців [1, с. 84]. Воно передбачає передусім підбір змісту виховної роботи з урахуванням вимог суспільства до рівня вихованості учнівського/студентського колективу взагалі й кожного його члена зокрема. Для реалізації змісту виховання потрібні форми, методи і прийоми виховної роботи, які б імпонували школярам/студентам. Усе це допоможе зробити виховний процес цілеспрямованим і систематичним. Суть управління виховним процесом – виявлення виховних можливостей сім'ї, громадських організацій, культурно-освітніх установ, засобів масової інформації для ефективнішого використання їх впливу на школярів. У процесі управління вихованням важливо організувати і спрямовувати колективне та індивідуальне життя й діяльність учнів, створювати умови для збагачення їх власного досвіду.

Як же має здійснюватися управління виховним процесом на засадах гуманізму?

Вирішальним фактором впровадження принципу гуманізму в реальне життя загальноосвітньої та вищої школи є створення в ній особистісно орієнтованого виховного середовища, яке ми визначаємо як сукупність ціленаправлено створених соціальних і педагогічних умов, які забезпечують формування духовно збагаченої особистості з гармонійним поєднанням загальнолюдських та національних цінностей, здатної до соціального самовизначення та самореалізації.

Основними положеннями сучасної концепції гуманізації виховання, згідно проведеного теоретичного аналізу, є:

- визнання пріоритету особистості, її унікальності;
- співробітництво всіх суб'єктів педагогічного процесу в розв'язанні навчально-виховних завдань;
- опора на загальнолюдські і національні духовні цінності;
- широкий культурологічний підхід до вибору виховних технологій [2, с. 5];
- гуманізація виховного середовища, міжособистісних стосунків у всіх підсистемах педагогічної навчально-виховної системи;
- засудження і безумовне усунення з педагогічної практики методів адміністрування, примусу, авторитаризму, волюнтаризму;
- звернення до скарбниці народної педагогічної думки і досвіду [1, с. 26].

Узагальнюючий аналіз найбільш відомих вітчизняних та зарубіжних педагогічних виховних систем, пріоритетним напрямом діяльності яких є здійснення навчання та виховання на засадах гуманізму дозволє визначити основні цілі та завдання системи виховного процесу в сучасній школі. Сутність основних положень цієї системи полягає у заступному:

У вихованні:

- орієнтація на духовно збагачену особистість, як альтернатива функціонуючим односторонньо інтелектуалістичним моделям шкіл. Звідси основне завдання вихователя – допомогти школяреві/студенту створити гармонію між тілесно-фізичним та духовним;
- виховання повинно бути вільним. Кожний індивідуум має пізнати світ і знайти у ньому своє місце, не перестаючи його любити. Школа та ВУЗ мають забезпечити простір вільним та природнім проявам особистості школяра чи студента. Свобода ж їх повинна бути обмежена лише інтересами колективу;
- основна увага педагогів повинна надаватись моральному вихованню особистості школяра чи студента з пріоритетом загальнолюдських цінностей, де провідна роль належить сім'ї. Недопустиме лише формальне засвоєння

моральних правил. Істинно моральній поведінці може навчити лише саме життя, тобто конкретний життєвий досвід дитини. Завдання школи – так побудувати діяльність, щоб сама її організація виховувала дітей у душі високої моральності;

- забезпечення індивідуального підходу у вихованні, що ґрунтується на власному виборі школяра чи студента, а звідси – побудова виховання на висновках з наукового аналізу результатів спостереження та вивчення дитини.

У змісті, формах та методах навчання:

- збільшення у навчальних планах питомої ваги предметів гуманітарного циклу;

- гуманістична спрямованість змісту навчальних дисциплін;

- образне, художнє викладення матеріалу;

- врахування вікових життєвих ритмів дітей, сензитивних періодів у навчанні;

- диференційований підхід, робота в індивідуальному режимі учнів;

- гуманізація форм контролю знань, оцінювання не тільки результату, але й затрачених зусиль;

- забезпечення почуття успіху у навчанні;

- уникнення транслювання знань у готовому вигляді.

В управлінні освітнім закладом:

- колегіальність прийняття рішень, систематична робота учительських колегій;

- учнівське та студентське самоврядування;

- постійна турбота про здоров'я учасників виховного процесу;

- створення цілісної системи вивчення школярів та студентів, проведення тематичних психологічних семінарів та науково-педагогічних рад і консилиумів;

- організація навчання педагогів, підвищення їхньої кваліфікації,

ознайомлення з передовим педагогічним досвідом, світовими альтернативними педагогічними системами;

- організація спільної діяльності навчального закладу та сім'ї, робота батьківських університетів, теоретичних семінарів;

- організація "життєвого простору" дітей, продумане оточення, яке якомога більше наближається до умов сім'ї.

У характері взаємовідносин всіх учасників педагогічного процесу:

- створення особливої атмосфери взаємодовіри та взаємоповаги;
- використання стилів педагогічного спілкування на основі дружньої прихильності та захоплення спільною творчою діяльністю;

- висока ступінь інтеграції навчального закладу та сім'ї;

- формування (у школах) учнівських класів за моделлю сім'ї – різновікові групи у молодшій школі;

- дотримання і вдосконалення спільно вироблених традицій навчального закладу, свят, усього, з чого формується "обличчя" школи та її індивідуальність.

Висновки. Отже, поширення негативних явищ в українському суспільстві та сучасні виклики освітньої системи вимагають перегляду існуючих підходів до управління вихованим процесом у середніх та вищих навчальних закладах. Інакше існує небезпека виростити бездуховне покоління, не "обтяжене" інтелігентністю, порядністю, яке зневажливо ставиться до культурних та загальнолюдських цінностей, не прагне до здорового способу життя, покоління.

Розв'язання цієї проблеми, як підтверджує вітчизняний і світовий досвід, можливе за умови оптимізації управління процесом виховання за допомогою впровадження принципу гуманізації, що має забезпечити утвердження пріоритету загальнолюдських цінностей у суспільстві через сприяння розвитку творчих можливостей людини, її інтелектуальної свободи, створення максимально сприятливих умов для розкриття особистості.

Література

1. Балтремус К.А. Гуманізація виховного процесу в старших класах загальноосвітньої приватної школи: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07 [Електронний ресурс] / К.А. Балтремус; Ін-т пробл. виховання АПН України. — К., 2003. — 20 с.
2. Вакарчук І. Освіта – стратегічний резерв розвитку країни / І. Вакарчук // Урядовий кур'єр. – 2008. – 5 березня. (№ 55). – С. 5.
3. Державна національна програма "Освіта (Україна ХХІ століття)" // Системи ЛІГА:ЗАКОН
4. Ржевська А.В. Управління процесом виховання студентів вищого педагогічного закладу освіти: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 [Електронний ресурс] / А.В. Ржевська; Луган. держ. пед. ун-т ім. Т.Шевченка. — Луганськ, 2002. — 20 с.
5. Закон України "Про освіту". — К., 1991.
6. Закон України про загальну середню освіту// Освіта України. – 1999. – 23 червня.
7. Конституція України. – К., 1996.
8. Концепція виховання дітей і молоді в національній системі освіти. // Інформаційний збірник МОН України. – 1996. – № 13.
9. Концепція формування світогляду громадянина України: Проект // Освіта. – 1996. – 20 листопада – №63, 64.
10. Положення про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад // Освіта. - 1993. - 3 вересня.
11. Положення про загальноосвітній навчальний заклад: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. // Позакласний час. - № 17. – 2000.
12. Українська національна система виховання (концепція) - К., 1991.
13. Азаров Ю. П. Искусство воспитывать: Книга для учителя / Ю.П. Азаров. –М., 1985.
14. Азаров Ю.П. Педагогика любви и свободы / Ю.П. Азаров.. – М. , 1994.
15. Бернс Р. Развитие Я – концепции в педагогике / пер. с англ. - М., 1986.
16. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. –М., 1989.
17. Бех І.Д. Особистісне зорієнтоване виховання : наук.-метод. посібник / І.Д. Бех. – К., 1996.
18. Бех І.Д. Виховання особистості / І.Д. Бех.. – К., 2003.